



Universiteit
Leiden

The Netherlands

‘Doe je best op school’: Nederlandse hiphop in het literatuuronderwijs

Roest, F.A. de

Citation

Roest, F. A. de. (2022). ‘Doe je best op school’: Nederlandse hiphop in het literatuuronderwijs. *Nederlandse Letterkunde*, 27(1), 102-117. doi:10.5117/NEDLET2022.1.007.ROES

Version: Publisher's Version

License: [Licensed under Article 25fa Copyright Act/Law \(Amendment Taverne\)](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449138>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

‘Doe je best op school’: Nederlandse hiphop in het literatuuronderwijs

Aafje de Roest

Abstract

Dutch youth have been hard to enthuse for literature and reading in recent years, both in private and educational settings. At the same time, however, they are highly attracted to (primarily Dutch-spoken) rap, an originally US-American music genre with literary features. In the US, elements of rap and its accompanying hip-hop culture are fruitfully integrated into literature classes to enthuse youth for reading. The combination of hip-hop's popularity and its intercultural, literary, and educative potential opens up possibilities for a similar implementation of hip-hop in a Dutch context. However, although many teachers are open to trying this, they often lack the prior knowledge to get started. In this article, I present four preparatory ‘lessons to learn’ to help teachers use hip-hop in the literary classroom. These lessons concern hip-hop's literary qualities, hip-hop-inspired teaching attitudes, and new perspectives on the challenging language and topics of the genre.

Keywords: literary classroom, hip-hop, Dutch language, interculturality, teaching attitudes

1. Inleiding

‘Ehm ja, doe je best op school,’ grapt de populaire rapper Ronnie Flex in een interview met *AT5*, net nadat hij uit heeft gelegd hoe hij als artiest in de ‘drankstand’ komt.¹ Het is inmiddels een geveugelde uitspraak – afgedrukt op de merchandise T-shirts van zijn album *Rémi* – die juist op een humoristisch-ironische manier symbool is komen te staan voor de manier waarop hiphopartiesten jongeren kunnen motiveren. Zou het met lezen ook zo werken? Het debat over wat al dan niet onderdeel moet zijn van het leesoffensief voor Nederlandse jongeren en van het literaire curriculum

op Nederlandse middelbare scholen leeft recentelijk op, afgetrapt met een opiniestuk in *de Volkskrant* door letterkundige Yra van Dijk en docent Marie-José Klaver en gevolgd door reacties van onder anderen Stichting Lezen- en Passionate Bulkboek-directeuren Gerlien van Dalen en Giel van Strien en letterkundige en onderwijsexpert Jeroen Dera.² Hoewel de brieven-schrijvers verdeeld zijn over de oplossing ervan, zijn zij eensgezind in hun constatering van het probleem: ontlezing onder Nederlandse jongeren. De afgelopen jaren blijken Nederlandse jongeren, zowel in een educatieve als private context, maar moeilijk te enthousiasmeren voor lezen en ‘de literatuur’.³

Tegelijkertijd lopen Nederlandse jongeren wél warm voor rap – een oorspronkelijk Amerikaans muziekgenre mét literaire competenties – en hiphop, waarbij die laatste term vaak, ook door mij, als verzamelterm gebruikt wordt als aanduiding voor de bredere jeugdcultuur rondom rapmuziek en alle andere muziek die eraan verwant is.⁴ In Nederland is – met acht van de tien muziekstreams in 2018 en ervan overlopende Spotify-toplijsten in 2020 en 2021 – vooral de Nederlandstalige variant van hiphop populair. Hiphopelementen zijn inmiddels zo aanwezig in hedendaagse Nederlandse jeugdcultuur dat jongeren er ook mee in aanraking komen als zij er niet nadrukkelijk naar op zoek zijn.

Hiphop, destijds uit verzetsgevoelens van Afro-Amerikaanse en Latino-Amerikaanse jongeren ontsproten aan de straten van de New Yorkse Bronx, spreekt ook in een Nederlandse setting aan bij jongeren met multi-etnische achtergronden. Hiphop (h)erkent jongeren met allerlei culturele en sociaal-economische achtergronden en die (h)erkenning is wederzijds. Artistiek gezien vormen hiphopbeats en bars een rijke expressiebron van jongeren (zowel in termen van consumptie als productie). Maatschappelijk gezien vormt hiphop een spreekbuis waarin zij hun stem kunnen laten horen over sociaal-maatschappelijke en politieke thematiek. Dit veelzijdige karakter vertaalt zich naar principes die in een didactische setting van waarde kunnen zijn, zoals een kritische grondhouding, doorzettingsvermogen en inventiviteit en creativiteit.⁵

Dat verklaart waarom de Verenigde Staten al sinds het midden van de jaren negentig een bloeiende traditie kent waarin hiphop deel uitmaakt van het literatuuronderwijs, taalonderwijs en burgerschapsonderwijs. ‘Hip-Hop Based Education’ kent een volledige integratie in de lespraktijk, met bottom-up, tegendraadse methodes, en een oppervlakkeriger gebruik, speels gebruikmakend van hiphopmateriaal in de literatuurlessen, naast bijvoorbeeld romans en gedichten – wat om praktische redenen vaak meer voor de hand ligt.⁶ Hip-Hop Based Education slaat een brug tussen

canonieke, traditionele literatuur en een non-conformistische, eigentijdse jongerencultuur.

Letterkundigen Irene Claessens en Luck van Leeuwen toonden in hun afstudeeronderzoeken al positieve resultaten rondom het gebruik van (specifiek Nederlandse) hiphop in de Nederlandse literatuurles en onderwijskundige Simon Mamahit signaleert in zijn afstudeeronderzoek een grote bereidheid onder vo-docenten om vaker hiphop in hun (met name taal- en literatuur)lessen te gebruiken.⁷ Hier zijn al Nederlandse initiatieven toe. Hiphopplatform Hiphop In Je Smoel ontwikkelde samen met ProBiblio een 'lockdownlesmethode', de Schrijfakademie stelde schrijf-, lees-, en luisteropdrachten rondom hiphop op, en hier en daar verschijnen albums van artiesten als Mula B, Zwangere Guy of Ronnie Flex op de leeslijst – maar deze methoden gaan vooral uit van incidenteel gebruik.

Hiphop vindt daarmee nog altijd niet écht doorgang in de literatuurles. Er blijven kennelijk 'beren op de weg': aarzelingen bij de literaire waarde van hiphop in het curriculum, gebrek aan expertise, strubbelingen met moeilijk te ontcijferen hiphoptaal én met enkele uitdagende inhoudelijke aspecten van hiphop.⁸ Hoog tijd, kortom, om met gefundeerde kennis over Nederlandse hiphop de weg vrij te maken voor de incorporatie ervan in het literatuuronderwijs. De opgelaaide discussie rond ontleding onder jongeren opent immers de deur tot een verdere verkenning van het gebruik van hiphop in de klas als een manier om hen aan het lezen te krijgen.

In dit artikel vorm ik daartoe, met kennis uit de internationale academische context over hiphop in de klas en specifieke kennis van de Nederlandse onderwijssituatie en de hedendaagse Nederlandse hiphopscene, de vier hierboven genoemde aarzelingen om tot kansen en mogelijkheden. Wat moet je weten om hiphop in de klas te gebruiken? Het antwoord – vooral toegesneden op de bovenbouw (4-vmbo, 4/5-havo, 4/5/6-vwo), maar oppervlakkig ook toepasbaar in de onderbouw – presenteer ik in vier 'lessons to be learned' (voor docenten, onderwijsmakers, ouders én leerlingen). Aan de hand daarvan vind ik spelenderwijs het antwoord op de vraag hoe hiphop kan worden ingezet in het Nederlandse literatuuronderwijs, zodat daar een grondige academische fundering voor ontstaat.⁹

2. Hiphop is een literair genre (dat 'tekstueel op eenzame hoogte' staat?)

Dat hiphop literair kan zijn, werd voor sommigen misschien al bevestigd met de juryuitspraak van de Nederlandse Popprijs over Ronnie Flex (die

volgens hen ‘tekstueel op eenzame hoogte’ zou staan).¹⁰ Anderen (zoals Nico Dijkshoorn, die kritiek uitte op deze bekroning van Flex’ hiphopoeuvre) hebben mogelijk meer bewijs nodig. De door Dijkshoorn gepresenteerde, vaker gehoorde kritiek rondom de lof voor hiphop (specifiek: rapteksten) is dat het deze teksten aan literaire of academische kwaliteit zou ontbreken. Een kritiek die voortkomt uit vastgeroeste ideeën over hoge en lage cultuur, waarin romans en poëzie tot hoge cultuur zouden behoren, en hiphop tot makkelijker consumeerbare (en daardoor minder zagezegd minder literaire) lage cultuur.¹¹ Ook speelt een etnisch-rationale component mee, want het heersende beeld van hoogstaande literatuur is wit en mannelijk geconnoteerd, anders dan hiphop, een van oorsprong zwarte cultuur. In *Book of Rhymes* (2009) illustreert letterkundige Adam Bradley uitgebreid waarom hiphop wel degelijk beschouwd kan worden als een opzichzelfstaand onderdeel van de literaire traditie.¹² Hiphop, zo toont hij aan, is poëtisch, literair, maatschappelijk geëngageerd, en rapteksten zijn rijk aan verbeeldingskracht, metaforiek en woordspel. Tegelijkertijd staat hiphop dicht bij de dagelijkse realiteit van jongeren. Hierdoor is het een vorm van literatuur die van betekenis kan zijn in hun leven en die van grote waarde kan zijn in een onderwijscontext.¹³

Met deze kwaliteiten past hiphop precies binnen de eindtermen voor het examen Nederlands voor havo- en vwo-leerlingen; die schrijven namelijk voor dat leerlingen kennis moeten hebben van *literaire teksten* (in het Nederlands).¹⁴ Nederlandse hiphop kan gebruikt worden om over ironie, toon en dictie te doceren, over thema’s, motieven, plot, vertelstijl, perspectief en personageopbouw.¹⁵ Waarom de literatuurles over vergelijkingen en taalspel niet geven aan de hand van Sevn Alias’ ‘Herres’? Ontleed maar eens de dubbelzinnigheden en het taalspel in de line ‘Wisselspeler, wil die stack op de bank (bank), stack die money, ‘k wil het net Noa Lang’. Of zoom in op rijmsoorten met Lijpe en Boefs track ‘Als Het Fout Gaat’: ‘ik heb m’n eigen trots, mattie hou maar, voor al die jongens in de kou daar, voor m’n jongens bij de blauw daar, soms is de buurt net een sauna, er is niemand hier betrouwbaar, je weet niet of die jou spaart, of morgen naar je komt en alles koud maakt, wie gaat op je switchen als het fout gaat’.

Of leer de ik-figuur uit de verhalen van Smib over Zuidoost kennen, die wellicht niet zoveel verschilt van die uit, bijvoorbeeld, Murat Isiks *Wees onzichtbaar* (2017). De met de Libris Literatuurprijs bekroonde roman over het Turkse jongetje Metin Mutlu dat in de Bijlmermeer van 1983 opgroeit, kan op het thema van lokaliteit (verbeelding van Amsterdam-Zuidoost) verbonden worden aan een track als ‘Tonnop’ van Smib over de buurt als een soms uitzichtloze plek, waar de ik-figuur desondanks diens hart aan

heeft verpand en elke keer weer op komt dagen ('ik tonnop, non-stop', een Nederlandse verbastering van het Engelse werkwoord 'turning up'). Maar er zijn ook inhoudelijke verbanden via de thematiek van identiteitsontwikkeling, masculiniteit, familierelaties of vriendschapsbanden met een track van Lijpe, bijvoorbeeld. Net als Isik, die beschrijft hoe Metin in een door anderen verguisde plek opgroeit en zich succesvol ontwikkelt, vertellen hiphopartiesten hoe zij het, ondanks een lastige jeugd, gemaakt hebben. In deze verhalen spelen vrienden, familieleden en buurtbewoners in dat proces een belangrijke rol. Hoe komen deze succesnarratieven overeen, hoe verschillen ze? Waarom kiest Isik voor de vorm van een roman en Lijpe voor een hiphoptrack? Welke mogelijkheden bieden beide genres voor het vertellen van dit verhaal? Isik, Lijpe en de leden van Smib trekken hun lezer of luisteraar een wereld binnen, claimen daarmee een ruimte terug, en verkondigen via hun verhaal over een klein stukje Nederland hun kijk op de Nederlandse maatschappij – in het bijzonder als auteurs met een multi-etnische achtergrond.

Als literair genre vertegenwoordigt hiphop een veelkleurige groep auteurs, waaronder de Ghanees-Nederlandse rapper Frenna, Surinaams-Nederlandse rappers Ella John en Latifah en de Egyptisch-Nederlandse rapper Josylvio.¹⁶ Met de komst van hiphop komt dus een diverse groep succesvolle auteurs het klaslokaal binnen. Dat is welkom, zo blijkt uit recent onderzoek van letterkundige Jeroen Dera naar de leeslijsten in het vo-literatuuronderwijs. Die zijn weinig cultureel divers. Het literatuuronderwijs lijkt 'vooral het beeld van een witte, mannelijke auteur [te mediëren]', terwijl (havo- en vwo-)leerlingen literatuur van de hand van auteurs met een niet-westerse achtergrond over het algemeen zelfs aansprekender vinden.¹⁷ De inbreng van hiphop in de literatuurles kan het gesprek over de huidige literaire canon openen. Bovendien kan de zichtbaarheid van hiphopauteurs het domein van de taal en letteren openstellen voor leerlingen die zich daar eerder wellicht minder snel welkom voelden – nu zij er schrijvers zien waarin zij zich kunnen herkennen. Volgens Marcus W. Johnson krijgt een hiphopliteratuurles zo'n inclusief effect onder leerlingen met diverse etnische, gegenderde en sociaaleconomische achtergronden als de lesstof nauw op hun realiteit aansluit (bijvoorbeeld doordat zij zelf hiphopmateriaal aandragen) én als in de kritische dialoog die in de hiphopliteratuurles ontstaat tegelijk bestaande ideeën van 'kennis' en 'de canon' worden bevestigd.¹⁸

Pedagogen Ernest Morell en Jeffrey Duncan-Andrade toetsten met presentaties, annotaties, essays en poëzielezingen langdurig de effecten van hiphop in de literatuurles.¹⁹ Hiphop kan, zo wijst hun onderzoek uit, vruchtbaar worden ingezet om leerlingen kennis te laten maken met ander

literair materiaal (romans, poëzie), hen de sociaal-maatschappelijke positie van schrijvers in een eerdere periode in een eigentijds perspectief te laten plaatsen en hen tot doordachte literaire analyses aan te zetten.²⁰ Hiphop helpt leerlingen hun vocabulaire te verbreden en hun schrijf- en leesvaardigheden te ontwikkelen. Als hiphop *zelf* als literatuur wordt voorgelegd is de leerimpact mogelijk nog groter.²¹

3. Hiphop leert en doceert vanuit gelijkwaardigheid (Each One Teach One)

In mijn promotieonderzoek naar culturele identiteitsconstructies in hedendaagse Nederlandse hiphop constateer ik dat hiphop geliefd is onder allerlei Nederlandse jongeren, binnen en buiten de Randstad, met verschillende culturele en socio-economische achtergronden en met verschillende schoolniveaus. Op de Amsterdamse gymnasia lopen leerlingen in *merch* van de Hoornse artiest S10, op een school in Groningen in shirts van hiphopcollectief Smib uit Zuidoost, op studentenfeesten draait men Gotu Jim en Firoza en overal in Nederland zijn artiesten als Frenna, Ronnie Flex en Famke Louise beroemd (of berucht). Hoewel de *ingroup* rond hiphop enorm is, zal niet elke leerling er even dol op zijn of er even veel van weten. Datzelfde geldt immers voor boeken of gedichten. Ook docenten zelf horen in eerste instantie misschien eerder tot de *outgroup* en denken wellicht over te weinig kennis over hiphop te beschikken. Hoe dan toch op een geloofwaardige manier hiphop in de klas gebruiken? En wat gebeurt er met de autoriteit van de docent, wanneer sommige leerlingen meer kennis hebben van het gedoceede onderwerp? Hoe kun je, kortom, een jeugdcultuur die bottom-up werkt, opnemen in de meer top-down setting van de klas?²²

Het antwoord op die vragen vormt hiphop in de vorm van het kernprincipe Each One Teach One, waarmee de één de ander (bijvoorbeeld docent – leerling én andersom) op gelijkwaardige wijze iets leert. Hiphoppedagogiek is ‘participatory, youth driven, and cooperative’: in een door hiphop geïnspireerde literatuurles worden de rollen in het klaslokaal gelijk verdeeld en leert men van elkaar.²³ Het gat in kennis over hiphop bij de docent kan via Each One Teach One door andere experts – de leerlingen – worden gedicht. Wie is immers deskundiger op het gebied van jeugdculturen dan zij die daar dagelijks mee in aanraking komen? Docenten hoeven dus niet vaardig te zijn in het inhoudelijke domein van hiphop – als zij maar wél eerlijk en open omgaan met deze kennislacune. Eerlijkheid is *credible*, kennis veinzen *niet*.

Het in de klas brengen van hiphop schat jeugdcultuur *an sich* op waarde en biedt de mogelijkheid om zelf meer talig en literair materiaal daaruit de les in te brengen.²⁴ Zo kunnen leerlingen een *playlist* bij een boek samenstellen, of een afspeellijst met boeken en *tracks* voor verschillende stemmingen. Via een inhoudelijk of stilistisch verband kunnen zij een boek of gedicht aan een track koppelen, zoals Jan Wolkers' *Turks fruit* (1969) of Philip Huffs *Niemand in de stad* (2018) of Mano Bouzamours *De belofte van Pisa* (2021) aan Ronnie Flex' 'Regen in de tuin', Maxim Februari's *Klont* (2017) aan Ares' album *Lotus* (2020), Simone Atangana Bekono's *Confrontaties* (2020) aan Ella Johns of Fresku's activistische raps, of Tobi Lakmakers *De geschiedenis van mijn seksualiteit* (2021) aan de tracks van Lionstorm. Neem die laatste twee: beide werpen vaste gendernormen omver en bevragen stereotiepe opvattingen van seksualiteit. Waar Lakmaker zijn roman schelmachtig optekent en zo op een subtiel humoristische manier afrekenet met uitingen van giftige mannelijkheid die hij in zijn dagelijks leven tegenkomt, spreken de rappers van Lionstorm die man rechttoe rechtaan aan: 'wacht (maar) tot je m'n dick ziet.' Kun je in een raptekst de grenzen om te zeggen wat je wil verder oprekken dan in een roman? Hoe spelen genreconventies hierin een rol, en in hoeverre hebben uitgevers of labels in zulke processen een vinger in de pap? De voorbeelden doen ook licht schijnen op de mogelijkheid om met een personage diens kijk op de wereld verder uit te bouwen en diens ervaring invoelbaar te maken. Literaire discussies over artistieke vrijheid, en daarmee ook over censuur (in hoeverre is het Ezelsproces rondom Gerard Reve vergelijkbaar met het ontnemen van een podium van hiphopartiesten die in hun *lyrics* geweld berappen, bijvoorbeeld?),²⁵ over het lyrisch ik versus het biografisch persona, over de receptie van prikkelende teksten, over 'verboden boeken', kunnen door docenten en leerlingen in samenspraak worden beantwoord met een combinatie van verschillende literaire materialen, waaronder hiphop.

De inhoud en vorm van het leerproces worden zo niet top-down – door de docent – bepaald, maar bottom-up, met inspraak van de groep. In een door hiphop geïnspireerde literatuurles ligt de zeggenschap bij de leerlingen, die zelf hiphopmateriaal aandragen en daarbij passende vraagstukken bedenken. Waardering van hun expertise op dit gebied kan bij hen een gevoel van verantwoordelijkheid aanwakkeren.²⁶ Met Each One Teach One worden vaardigheden opgedaan die aansluiten bij de eindtermen voor het vak Nederlands, zoals zelf op onderzoek uitgaan of innovatief en probleemoplossend denken. De docent kan aanvullen in het kennisdomein van de didactiek, taal en literatuur, om de ontwikkeling van deze competenties verder te stimuleren. Omdat eenieders specifieke kennis of kunde

op waarde wordt geschat, is hiphoppedagogiek per definitie emancipatoir en inclusief van aard.²⁷

4. Hiphop plaatst taal in perspectief

Hoewel Nederlandse hiphop doorgaans in het Nederlands wordt gerapt – omdat rappen ‘in je eigen taal’ in hiphop als de meest authentieke communicatie met het publiek wordt gezien – is hiphoptaal óók in hoge mate gecodeerd met invloeden uit lokale straattalen en leenwoorden of verbasteringen uit etnische dialecten.²⁸ Ook door letters of lettergrepen om te keren of nieuwe betekenissen aan woorden toe te voegen (een proces dat in de linguïstiek ‘signifying’ wordt genoemd), worden hiphopboodschappen versleuteld.²⁹ Taal fungeert daarmee als een in- en uitsluitingsmiddel, dat duidelijk maakt wie die taal (letterlijk en figuurlijk) spreekt en wie moeite heeft gedaan om de verschillende taalregisters waarvan hiphop gebruikmaakt, te leren kennen.³⁰ Dat hiphop voor de een wél begrijpelijk is en voor de ander niet, is dan ook een logisch gegeven van gemeenschapsvorming. Wie hiphoptaal spreekt, hoort bij de gemeenschap en krijgt toegang tot de verhalen die daarmee verteld worden.

Omdat zij buiten deze gemeenschap vallen, noemen leden van de *outgroup* hiphop regelmatig onverstaanbaar, onnavolgbaar, hard of grof.³¹ Deze opvatting van hiphoptaal bemerkt Mamahit in het eerdergenoemde onderzoek ook bij enkele docenten. Het maakt dat zij twijfelen over het gebruik van hiphop in de les (bijvoorbeeld omdat zij hiphop zelf te grof vinden of omdat zij vrezen voor opmerkingen over het gebruik van controversiële rapteksten in taal en inhoud).³² Hiphoptaal kent inderdaad problematische aspecten en kan als kwetsend worden ervaren. Daar stap ik niet overheen. Maar het is ook niet nodig om hiphop hierom in de klas uit de weg te gaan. Het zou van hypocrisie getuigen om hiphop wel van de literatuurlijst te weren omwille van grove taal, maar, bijvoorbeeld, het werk van Herman Brusselmans niet. Hiphoptaal plaatst taal in perspectief én moet in perspectief worden gezien.

De perspectievenbenadering van het Meesterschapsteam Nederlands biedt daartoe uitkomsten, omdat die uitgaat van een kruisbestuiving tussen het domein van de taalkunde en dat van de letteren. In een hiphopliteratuurles kan hiermee domeinoverstijgend gewerkt worden. Een systeemperspectief zet ertoe aan de vraag te stellen wat er in hiphoptaal, rapteksten (als literatuur) en communicatie gezegd wordt, en hoe. Leerling en docent richten zich daarbij op klank- en woordsoorten, zinsbouw, stijl of structuur, op een objectievere wijze de werking van (hiphop)taal beschouwend. Het

individuele perspectief sluit daarop aan, omdat het de vraag stelt hoe rappers hiphoptaal inzetten om hun verhaal te vertellen. Wie zegt wat en met welke taal? Hoe stelt taal hen in staat om een boodschap over te brengen? Met een taalanalyse wordt zichtbaar dat grofheid en codering ook strategieën, stijlmiddelen, van rappers zijn om zichzelf en de gemeenschap kenbaar mee te maken of zich mee te verzetten – zeker voor wie zich doorgaans niet snel gehoord voelt. Grofheid kan bijvoorbeeld een manier zijn om op het eerste gezicht onderdrukkende termen in een hiphoptaalregister nieuwe betekenis te geven en terug te kapen. Dergelijke analyses stimuleren het besef dat (hiphop)taal werkelijkheden (re)presenteert – wat past bij de eindterm van het opdoen van inzicht in taal als onderdeel van een cultuur en maatschappij.

Dat sluit aan bij een benadering vanuit het sociaal-culturele perspectief, dat zich met onderwerpen als gemeenschapsvorming en de rol van taal in beeldvorming richt op de wijze waarop hiphoptaal, literatuur en communicatie zich voeden met sociale, politieke en culturele (nood)zaken en mensen in staat stellen zich uit te drukken over hun positie in de wereld.³³ Hiphoptaal daagt de regels van de standaardtaal uit en bevraagt daarmee alleen al bestaande maatschappelijke machtsstructuren.³⁴ Met een historisch perspectief leren leerlingen deze taalontwikkelingen in een langere geschiedenis plaatsen. Ook kunnen zij met dit perspectief leren begrijpen hoe en waarom hiphop in neologismen voorziet, of het taalgebruik in een grove schelmenroman vroeger hetzelfde gepercipieerd werd als die van een raptekst nu, of waarom hiphop volgens sommigen wel of niet tot het literair erfgoed van deze tijd behoort. Dat hiphop zich uitstekend leent voor deze perspectievenbenadering onderstreept de relevantie ervan voor een nieuw curriculum Nederlands.

5. Hiphop zet aan tot gesprek

Bij de aarzeling rondom hiphop in de klas spelen niet alleen controverses rond taalgebruik, maar ook rond hiphop in het algemeen een rol. Zo werd eerder opgeroepen tot een radioboycot van rapper Boef vanwege zijn vrouwonvriendelijke uitspraken, ontstond commotie rondom de hits ‘Drank & Drugs’ van Ronnie Flex en Lil’ Kleine, alsook ‘Kind van de Duivel’ van Jebroer.³⁵ Buiten hun muziek komen hiphopartiesten zelf regelmatig op een negatieve manier in het nieuws.³⁶ Zulke berichten bereiken een aanzienlijk publiek en kunnen – ongeacht wat men er individueel van denkt – het

gebruik ervan in de klas in de weg staan: het lijkt hierdoor onverantwoord in een onderwijssetting hiphopmateriaal te gebruiken.³⁷

In mijn verkenning van hiphop in de klas ben ik, ook op dit punt, niet kritiekloos. Maar hiphop vanuit een moralistische kijk op kunst vermijden is mijns inziens óók schadelijk en censurerend, en doet geen recht aan de artisticeit ervan. Hiphop reflecteert de maatschappij en is daarin vooruitstrevend en emancipatoir, maar soms evengoed achterhaald en behoudend.³⁸ Daarbij moet oog zijn voor het gegeven dat artiesten in rapteksten door middel van taal en verhaal een werkelijkheid vormgeven én die reflecteren – daarbij elementen weglatend, toevoegend, overdrijvend.

Beter is het daarom om de aanwezigheid van problematische aspecten (zoals seksisme, racisme, gewelddadige of criminele verbeeldingen, of verheerlijking van excessieve consumptie) in hiphop expliciet te benoemen en erkennen, om die vervolgens samen met leerlingen kritisch te bezien vanuit het sociaal-culturele en historische perspectief. Buiten de educatieve context komen leerlingen vermoedelijk toch wel in aanraking met enkele problematische aspecten van hiphopmateriaal – of docenten, ouders en onderwijskundigen dat nu willen of niet. De literatuurles, als veilige ruimte waar leerlingen kritisch leren lezen en begrijpen, is bij uitstek een plek om op hiphopmateriaal te reflecteren. Daar kunnen de discussies over maatschappelijke fenomenen worden aangegaan, waartoe hiphop op prikkelende, provocatieve wijze uitnodigt.³⁹

Vanuit het sociaal-culturele perspectief kunnen de (eventuele) grenzen van artistieke vrijheid worden verkend, evenals kwesties rondom verantwoordelijkheid van de auteur over de daden of uitspraken van diens biografische persona (en andersom). Zijn, bijvoorbeeld, vrouwbeelden in Bizzeys ‘JA!’, ‘Maria’ en ‘Ze Willen Mee’ te vergelijken met die in Huffs *Niemand in de stad*? Hoe reageren vrouwelijke artiesten als S10 en Latifah in hun oeuvres op zulke beelden? Waarom werken hiphopartiesten en schrijvers beiden wel eens met pseudoniemen om dingen te zeggen die zij op eigen titel misschien niet willen claimen? In hoeverre verschillen Gino Pietermaai (typetje van Fresku), Flonti Stacks (alter ego van Ronnie Flex) of Killer Kamal (artiest erachter onbekend) daarin van Nescio, Marek van der Jagt of Andreas Burnier? Vermoedelijk liggen aan deze keuzes dezelfde redeneringen (mysterie, vooroordelen, autonomie in het kunstenaarschap) ten grondslag die in een les ontleed kunnen worden. Een historisch perspectief onthult dat discussies over moralisme en autonomie die in de kunst sinds jaar en dag gevoerd worden, zich met hiphopmateriaal in een fris jasje kunnen hullen.

Het sociaal-cultureel perspectief legt daarnaast de grotere, prangende maatschappelijke thematiek van racisme, seksisme en sociaal-economische achterstelling bloot die in hiphop bekritiseerd worden (maar daar soms ook in terecht komen). De inbreng van hiphop in het (literatuur)onderwijs biedt volgens veel onderzoekers handvatten om daarover met elkaar in gesprek te gaan.⁴⁰ Door hiphopmateriaal daartoe opgeroepen, bevragen leerlingen en docenten samen onderdrukkende beelden in hiphop *en* in de maatschappij, en analyseren zij de machtsstructuren die daaraan ten grondslag liggen. In dit proces werken leerlingen aan hun kritische geletterdheid en raken zij actiever maatschappelijk betrokken.⁴¹

6. Besluit

In vier te leren lessen illustreerde ik dat hiphop literair is, dat hiphopedagogiek leert en doceert vanuit het Each One Teach One-principe van gelijkwaardigheid, dat hiphop taal in perspectief plaatst en aanzet tot gesprek over artistieke én maatschappelijke thematiek.⁴² Door hiphop in een educatieve setting met een kritische geletterdheid vanuit verschillende perspectieven als een literaire reflectie van de Nederlandse maatschappij te beschouwen, kan hiphop op een vruchtbare manier worden ingezet in de Nederlandse literatuurles. De combinatie van hiphop met andere vormen van literatuur en poëzie kan, met name bij een structurele implementatie, hen warm doen lopen voor het domein van de literatuur, en dat soms zelfs openstellen voor degenen die dat eerder wellicht nog als een onbereikbare ruimte zagen. Zo kan het gebruik van hiphop in de literatuurles bijdragen aan het tegengaan van het aan het begin van dit artikel genoemde probleem van ontleding onder Nederlandse jongeren.

De hier gepresenteerde theoretische voorstelling van een lespraktijk verschilt van de realiteit, simpelweg omdat die vanuit een grote abstractie redeneert. Het is, vanzelfsprekend, niet zo dat 'het leren van deze lessen', of het doorlopen van enkele praktische stappen die daaruit voortvloeien, zonder moeite zal gaan of direct voor succes zal zorgen. Daarvoor zit de dagelijkse lespraktijk van het Nederlandse literatuuronderwijs te complex in elkaar. Er is een grote behoefte aan concrete toepassingen van de hier geponeerde *lessons learned* – naar het hoe en wat. De hier gevormde theoretische onderbouwing voor hiphop in de literatuurles verdient verdere uitwerking in de vorm van concrete lessenreeksen, het liefst in samenwerking met docenten én leerlingen. Ik deed daarvoor in dit artikel suggesties waarmee zonder vast uitgedokterd plan kan worden begonnen. Daarbij

heb ik gepoogd de inzet van hiphop niet te idealiseren of te simplificeren, maar juist vanuit genoemde belemmeringen oplossingen en ideeën aan te dragen. Opdat meer docenten zich geroepen voelen om hiermee te gaan experimenteren. Om jongeren weer aan het lezen te krijgen, in de klas en daarbuiten, en uiteindelijk Ronnie Flex’ gezegde ‘doe je best op school’ enthousiast weerklink te laten vinden onder hedendaagse Nederlandse jongeren.

Noten

1. AT5 (2016).
2. Van Dijk & Klaver (2021); Van Dalen & Van Strien (2021); Dera (2021).
3. Stalpers (2020), 7-8.
4. Met van oorsprong vier kernelementen: rapmuziek, DJ'en, dans (breaking) en graffiti. Kennis wordt daar vaak aan toegevoegd als vijfde element. Tegenwoordig worden ook mode en taalgebruik en andere muziekgenres onder de brede verzamelterm hiphop geschaard; zie Johnson (2020), 26; Bradley (2009).
5. Chang (2005); Hill (2009).
6. ‘Hip-Hop Based Education’ is een stadspedagoog Marc Lamont Hill (2009) gemunte term; zie verder Hill (2009); Kelly & Sawyer (2019), 6; Morrell & Duncan-Andrade (2002), 90; Petchauer (2009), 952; Stovall (2006), 585.
7. Zie Claessens (2013) voor het vmbo; Van Leeuwen (2020) voor de havo en het vwo; zie verder Mamahit (2018).
8. Door docenten genoemd in Mamahit (2018), 37.
9. Daarmee voortbordurend op een eerder onderzoek voor Stichting Lezen (2020), waarin ik onderzoek hoe hiphop, in de casus van de Smibanese University, een samenwerking van de Openbare Bibliotheek Amsterdam en het Amsterdamse hiphopcollectief Smib, wordt ingezet om jongeren tot lezen aan te sporen en een tegendraadse leescultuur te ontwikkelen.
10. Geelen (2019).
11. Morrell & Duncan-Andrade (2005), 295.
12. Zie voor een Nederlandse toepassing Dumont (2012).
13. Vergelijk Kelly (2013), 53.
14. Zie Dera (2019).
15. Claessens (2013).
16. Verklaarbaar vanuit de ontstaansgeschiedenis van hiphop onder jongeren met een hybride identiteit (en de behoefte daarover verhalen te delen); zie Osumare (2001), 172.
17. Dera (2019), 4, 23.
18. Johnson (2020), 29; vergelijk Kelly (2013), 53; Adjapong (2021), 847.
19. Morrell & Duncan-Andrade (2002), 89-91

20. Ibidem.
21. McKeown (2011), 87.
22. Soortgelijke vragen worden gesteld door Morrell & Duncan-Andrade (2005), 298.
23. Gosa & Fields (2012); Akom (2009)
24. Volgens de principes die ik hier uiteenzet kan overigens evengoed gewerkt worden met andere vormen van jeugdcultuur, zoals hedendaagse Nederlandse pop van Froukje of Merol, of punk van Hang Youth of Ploegendienst.
25. Zie ook Van Beekhoven (2020).
26. Zo werd aangetoond door Chang (2005); Hill (2009).
27. Kelly & Sawyer (2019), 6.
28. Byrd (2015), 292; Androutsopoulos & Scholz (2003), 473.
29. Androutsopoulos & Scholz (2003), 473.
30. Perry (2004), 50, 63.
31. Perry (2004), 49-51.
32. Mamahit (2018), 32.
33. Androutsopoulos & Scholz (2003), 473; Osumare (2001), 173.
34. Mitchell (2000), 41-45.
35. Zie respectievelijk Pisart (2018); Pisart (2015); Van Put (2017).
36. Denk aan Lil Kleine vanwege herhaaldelijke mishandeling van zijn vriendin, of aan Bilal Wahib vanwege een 'uit de hand gelopen' livestream in maart 2021, waarin hij een twaalfjarige jongen uitdaagde om voor geld zijn geslachtsdeel te laten zien.
37. Petchauer (2009), 954; Mamahit (2018), 31.
38. Zie ook Duncan-Andrade (2005), 288; Love (2016), 415.
39. Zie ook Kelly (2013), 55; Stovall (2006), 589.
40. Zie bijvoorbeeld Dimitriadis (2009); Morrell & Duncan-Andrade (2005); Stovall (2006); Kelly (2016)
41. Zie ook Petchauer (2009), 947.
42. Ik bedank Jeroen Dera, Roel van Steensel en twee anonieme beoordelaars graag voor hun waardevolle en constructieve opmerkingen op eerdere versies van dit artikel.

Literatuur

- Adjapong, E., 'Exploring Hip-Hop Pedagogy for the Advancement of Girls of Color in Science', in: *Urban Education*, 56, 6, 2021, 843-871.
- Akom, A.A., 'Critical Hip Hop Pedagogy as a Form of Liberatory Praxis', in: *Equity & Excellence in Education*, 42, 1, 2009, 52-66.
- Androutsopoulos, J., & Scholz, A. 'Spaghetti Funk. Appropriations of Hip-Hop Culture and Rap Music in Europe', in: *Popular Music and Society*, 26, 4, 2003, 463-479.

- AT5, ‘Ronnie Flex in de drankstand. “Alcohol is vies, maar dronken zijn is leuk”’, https://www.at5.nl/artikelen/152749/ronnie_flex_in_de_drankstand_alcohol_is_vies_maar_dronken_zijn_is_leuk, laatst geraadpleegd 1/5/2022.
- Beekhoven, J. van, ‘Rappers hun podium ontnemen past niet bij Amsterdam’, in: *Het Parool*, 22 mei 2020.
- Bradley, A., *Book of Rhymes. The Poetics of Hip Hop*. New York, Civitas Books, 2009.
- Byrd, B., ‘Stylized Turkish German as the Resistance Vernacular of German Hip-Hop’, in: Justin Williams (red.), *The Cambridge Companion to Hip-Hop*. Cambridge, Cambridge University Press, 2015, 292-300.
- Chang, J., *Can’t Stop Won’t Stop. A History of the Hip-Hop Generation*. New York, Ebury Publishing, 2005.
- Claessens, I., ‘Rap aan de slag met poëzie’, in: *Levende Talen Magazine*, 101, 5, 2014, 11-15.
- Dera, J., *De praktijk van de leeslijst. Een onderzoek naar de inhoud en waardering van literatuurlijsten voor het schoolvak Nederlands op havo en vwo*. Amsterdam, Stichting Lezen, 2019.
- Dera, J., ‘In literatuuronderwijs is weinig ruimte voor gesprek over stereotypen – ook pulp kun je met je leerlingen ontleden’, in: *de Volkskrant*, 23 juni 2021.
- Dimitriadis, G., *Performing Identity/Performing Culture. Hip Hop as Text, Pedagogy, and Lived Practice*. New York, Peter Lang, Publishing Inc, 2009.
- Dijk, Y. van, & Klaver, M., ‘Fastfood voor jonge lezers’, in: *de Volkskrant*, 6 juni 2021.
- Dalen, G. van, & Strien, G. van, ‘Als kinderen zelf hun boeken kiezen, kan dit het begin zijn van iets moois’, in: *de Volkskrant*, 11 juni 2021.
- Dumont, M., ‘*als je luistert naar de wolken...*’ *Een pleidooi voor literair-wetenschappelijke aandacht voor Nederlandse liedteksten*. Utrecht, Masterscriptie Universiteit Utrecht, 2012.
- Geelen, J.-P., ‘De zin van de week’, in: *de Volkskrant*, 23 januari 2019.
- Gosa, T.L., & Fields, T.G., ‘Is Hip-Hop Education Another Hustle? The (Ir)responsible Use of Hip-Hop as Pedagogy’, in: B.J. Porfilio & M. Viola (red.), *Hip-Hop(e). The Cultural Practice and Critical Pedagogy of International Hip-Hop*. New York, P. Lang, 2012, 181-196.
- Hill, M.L., *Beats, Rhymes, and Classroom Life. Hip-Hop Pedagogy and the Politics of Identity*. New York, Teachers’ College Press, 2009.
- Johnson, M.W., ‘Serious with the Wordplay. Battle Rap as a Critical Literacy Site and Model’, in: *Journal of Culture and Values in Education*, 3, 2, 2020, 24-41.
- Kelly, L.L., ‘Hip-Hop Literature. The Politics, Poetics, and Power of Hip-Hop in the English Classroom’, in: *The English Journal*, 102, 5, 2013, 51-56.
- Kelly, L.L., & Sawyer III, D., ‘When Keeping it Real Goes Wrong. Enacting Critical Pedagogies of Hip-hop in Mainstream Schools’, in: *The International Association for the Study of Popular Music Journal*, 9, 2019, 6-21.

- Kincheloe, J.L., Slattery, P., & Steinberg, S.R., *Contextualizing Teaching*. New York, Pearson, 2000.
- Lee, C.D., *Culture, Literacy, and Learning. Taking Bloom in the Midst of the Whirlwind*. New York, 2007.
- Leeuwen, L. van, 'Op weg naar een nieuw curriculum', ongepubliceerd onderzoek in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2020.
- Lijpe ft. Boef, 'Als Het Fout Gaat', 2019.
- Love, B.L., 'Complex Personhood of Hip Hop & the Sensibilities of the Culture that Fosters Knowledge of Self & Self-Determination', in: *Equity & Excellence in Education*, 49, 4, 2016, 414-427.
- Mamahit, S., *Hip Hop Based Education voor (burgerschaps)onderwijs*. Nijmegen, Masterscriptie Radboud Universiteit Nijmegen, 2018.
- McKeown, B., 'Decoding Teacher and Student Identity with Jay-Z', in: *English Journal*, 101, 2, 2011, 86-89.
- Mitchell, T., 'Doin' Damage in My Native Language. The Use of "Resistance Vernaculars" in Hip Hop in France, Italy, and Aotearoa/New Zealand', in: *Popular Music and Society*, 24, 1, 2000, 41-54.
- Morrell, E., & Duncan-Andrade J., 'Promoting Academic Literacy with Urban Youth through Engaging Hip-Hop Culture', in: *English Journal*, 91, 2002, 88-92.
- Morrell, E., & Duncan-Andrade, J., 'Turn up that Radio, Teacher. Popular Cultural Pedagogy in New Century Urban Schools', in: *Journal of School Leadership*, 15, 3, 2005, 284-304.
- Nguyen, J., & Ferguson, G.M., 'A Global Cypher. The Role of Hip Hop in Cultural Identity Construction and Navigation for Southeast Asian American Youth', in: *New Directions for Child and Adolescent Development*, 164, 2019, 99-115.
- Osumare, H., 'Beat Streets in the Global Hood. Connective Marginalities of the Hip Hop Globe', in: *Journal of American and Comparative Cultures*, 24, 1-2, 2001, 1-205.
- Perry, I., *Prophets of the Hood. Politics and Poetics in Hip Hop*. Durham & Londen, Duke University Press, 2004.
- Petchauer, E., 'Framing and Reviewing Hip-hop Educational Research', in: *Review of Educational Research*, 79, 2, 2009, 946-978.
- Pisart, T., 'The Bigger Picture. De ophef rondom "Drank en Drugs"', <https://3voor12.vpro.nl/artikelen/overzicht/2015/The-Bigger-Picture/Ophef-rondom-Drank--Drugs.html>, laatst geraadpleegd 1/5/2022.
- Pisart, T., 'Boef vs de wereld. Is een boycot wel zo'n goed idee?', <https://3voor12.vpro.nl/artikelen/overzicht/2018/januari/Boef-boycot.html>, laatst geraadpleegd 1/5/2022.
- Put, A. van, NOS, "Kind van de Duivel". Verbieden, bespreken of niet zo moeilijk doen?', <https://nos.nl/artikel/2177840-kind-van-de-duivel-verbieden-bespreken-of-niet-zo-moeilijk-doen>, laatst geraadpleegd 1/5/2022

- Roest, A. de, “‘Niet naar school, maar wel in de boeken.’ Status quaestionis van hiphopstudies wereldwijd en in Nederland’, in: *Vooy's*, 38, 1, 2020, 35-46.
- Roest, A. de, ‘Lees iets! De rol van hiphop in hedendaagse leescultuur’, in: E. Segers & R. van Steensel (red.), *De nieuwe lezer – lezen in het digitale tijdperk*, Amsterdam, 2021, 97-109.
- Sevn Alias. ‘Herres’, 2019.
- Stalpers, C., *De leeswereld van jongeren en jongvolwassenen*. Amsterdam, Stichting Lezen, 2020.
- Stovall, D., ‘We Can Relate. Hip-Hop, Critical Pedagogy, and the Secondary Classroom’, in: *Urban Education*, 41, 6, 2006, 585–602.

Over de auteur

Aafje de Roest is neerlandica en letterkundige. Zij promoveert aan de Universiteit Leiden op een door NWO gefinancierd onderzoek naar culturele identiteitsconstructies in hedendaagse Nederlandse hiphop. De Roest is een van de Faces of Science, een samenwerking van NEMO en de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

E-mail: f.a.de.roest@hum.leidenuniv.nl